

Стосовно організації навчання за економічним профілем в Україні ЗНЗ потрібна експериментальна робота щодо адаптації цього досвіду.

Таким чином висновки, повна структура економічного профілю в ЗНЗ майже не реалізується. Це означає, що стан впровадження економічного профілю у ЗНЗ України є незадовільним. Вимагають теоретичного обґрунтування проблеми розробки змісту шкільної економічної освіти, профільної освіти, допрофільної підготовки з урахуванням вікових особливостей учнів; потрібне науково-методичне забезпечення економічного профілю в ЗНЗ, формування готовності учителів до такої роботи.

Перспективами подальших досліджень є вивчення можливостей адаптації російського досвіду в Україні, вдосконалення підготовки вчителів економіки у ВНЗ з урахуванням зазначених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.mn.ru/printver.php?2002-50-95>
2. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. — 2003 р. — 25 листопада
3. Офіційні сайти міст та областей України: <http://www.kmu.gov.ua>; <http://pyriatyn.osp-ua>; <http://nmc.org.ua/index>; <http://www.state-gov.sumy.ua>; <http://www.kryvyirih.dp.ua>; <http://pryluky-rayon.osp-ua>; <http://www.guon.kiev.ua>; <http://www.kharkivoda.gov.ua>
4. Писарева С. А. Профильное обучение как фактор обеспечения доступности образования: российское видение: Рекомендации по результатам научных исследований / Под ред. акад. Г. А. Бордовского. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2006. — 84 с.
5. <http://www.internet-school.ru>

Емілія КОСТИШИН

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті описано загальні основи процесу формування економічних понять в учнів старших класів. Акцентовується увага, зокрема, на методиці формування таких понять у процесі навчання, а також шляхах їх формування за допомогою активного творчого мислення.

Кардинальні соціально-економічні зміни, що відбулися протягом останніх років в нашій державі, зумовили необхідність перегляду традиційних і впровадження нових напрямів і форм підготовки старшокласників до життя, подальшої освіти і професійної діяльності. Ринкова економіка висуває якісно нові вимоги і завдання до формування особистості в контексті реалізації таких принципів як гуманізація, гуманітаризація, функціональна повнота тощо. До пріоритетних напрямів роботи системи загальної освіти можна віднести здійснення економічного виховання та освіти учнів.

Економічне виховання переслідує певні цілі і виконує наступні завдання:

1. Застосування економічних знань, категорій, законів. Кожна людина все своє життя перебуває в економічних відносинах з іншими людьми на приватному рівні і зацікавлена будувати ці відносини так, щоб отримати з цього певну користь. Це диктує потребу в економічній освіченості, економічних знаннях.

2. Формування економічної свідомості, економічного мислення, економічної культури. На основі отриманих економічних знань учням слід удосконалювати економічне мислення, виробляти власний стиль, щоб свідомо застосовувати на практиці орієнтири економічної поведінки.

3. Орієнтація учнів на модель особистої економічної самочинності, яку в житті можна досягнути, серйозно подумавши над вибором майбутньої професії, роду та сфери економічної діяльності.

Серед чинників, що детермінують доцільність розширення масштабів, оновлення змісту і впровадження нових форм здійснення економічної освіти та виховання, треба назвати проблему вибору школярами майбутньої професії, оскільки впровадження ринкової економіки зумовило виникнення та розширення в Україні такої сфери професійної діяльності, як підприємництво.

Дослідженням проблеми економічної освіти і виховання займалися і займаються багато науковців (О. Ф. Аменд, Ю. К. Васильєв, Л. Ю. Гордін, В. М. Мадзігон М. А. Малишев,

А. С. Нісимчук, В. М. Оржеховська, І. О. Смолюк, Д. О. Тхоржевський, Б. П. Шемякін, О. Т. Шпак, О. С. Падалка й ін.). Головними орієнтирами при економічній підготовці учнів повинні стати поняття, що стосуються як загальної економіки, так і вміння їх використовувати в практичній діяльності.

На думку О. Т. Шпака, вивчення економіки у загальноосвітній школі має сприяти досягненню таких цілей:

- забезпечення учням соціально необхідного мінімуму систематизованих економічних знань як бази формування сучасної економічної культури особистості;
- сприяння учням у набутті стійких навичок самостійного аналізу й оцінки найпоширеніших економічних явищ, зв'язків, принципів ефективного господарювання.
- формування і розвиток соціально зрілої творчої особистості, здатної до свідомого суспільного вибору, і збагачення на цій основі економічного потенціалу України [11].

Економічні знання можна представити як сукупність уявлень, понять, законів, теорій, ідей. Уявлення відображають переважно зовнішні сторони, зв'язки, відношення предметів, явищ дійсності, що дані безпосередньо в чуттєвому пізнанні (рис. 1).

Знання об'єднують певну сукупність понять — логічно оформлених загальних думок про явища, процеси, відношення, які входять в предмет вивчення і складаються з визначень і термінів. Терміни і поняття становлять понятійно-термінологічний апарат певної науки.

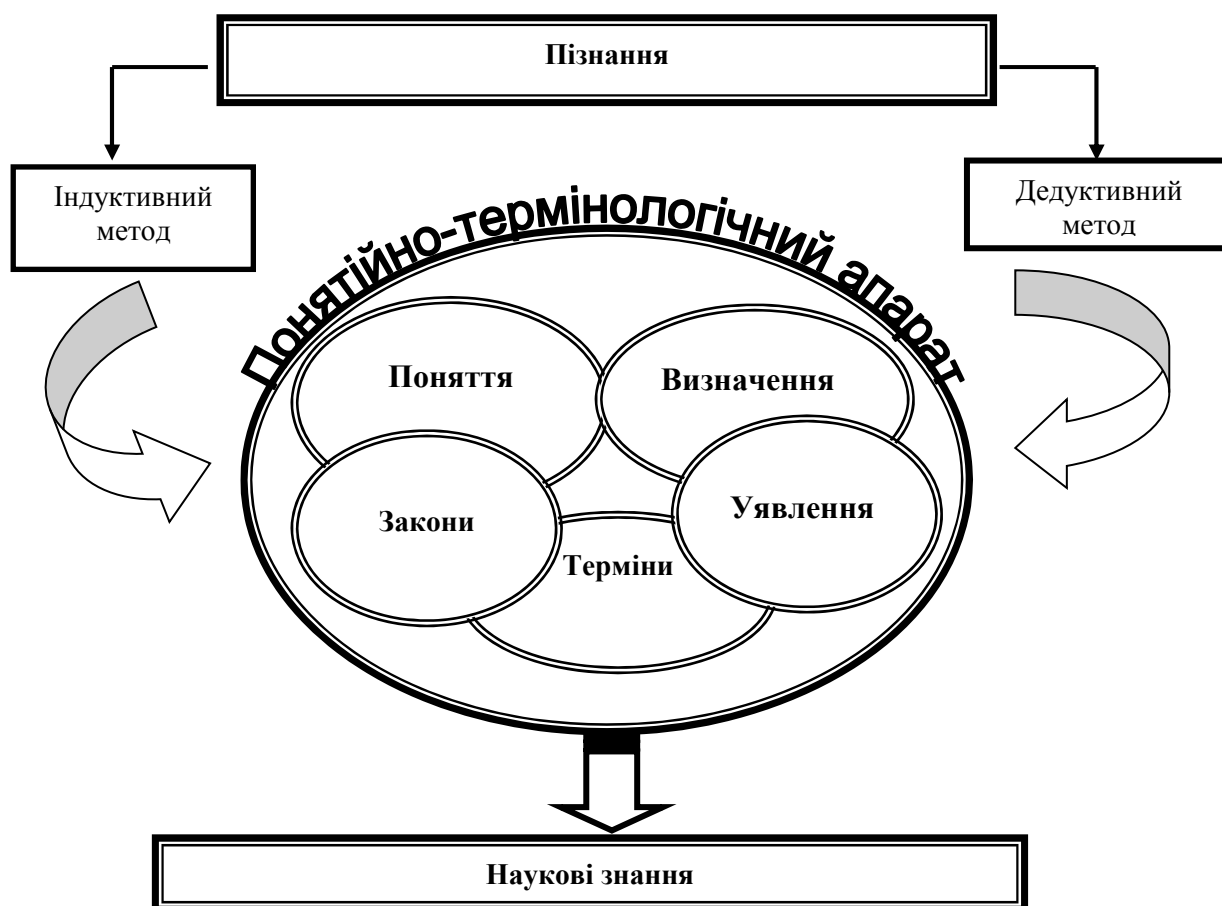

Рис. 1. Механізм формування наукового знання

Термін — це слово або словосполучення, яке точно позначає спеціальне поняття і його співвідношення з іншими поняттями конкретної галузі науки.

У теорії пізнання поняття трактується як одна з вищих форм мислення, зміст яких загалом визначається істотними ознаками предметів і явищ навколишньої дійсності, взаємозв'язками і взаємовідносинами між ними.

Поняття, за визначенням філософів, психологів, педагогів, є узагальненими думками про предмети і явища оточуючого світу через відображення в свідомості їх загальних і суттєвих ознак, зв'язків і відношень.

В енциклопедичному словнику подається таке визначення поняття: поняття — це форма мислення, в якій відбиваються загальні істотні властивості предметів і явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної сукупності ознак [8].

У педагогічному словнику знаходимо таке визначення: поняття — це логічна форма мислення, що відображає істотні зв'язки, властивості й відношення предметів та явищ. Основна функція понять — визначення загального, що досягається абстрагуванням від істотного [5].

Поняття виникають як результат класифікації загальних рис предметів і явищ, завдяки чому ми можемо об'єднати їх в систему для відтворення і використання. А засвоїти поняття можливо за допомогою системності, яка використовується у дидактиці, оскільки системність є сукупністю знань і логічною послідовністю компонентів знань і зв'язків між ними.

Система визначається як єдність двох сторін — змісту і структури. Під змістом розуміють сукупність елементів: предметів, процесів, понять, уявлень, фактів, що об'єднуються у систему. Під структурою, в найбільш загальному вигляді, розуміють способи зв'язків елементів між собою. Вона є сукупністю стійких, істотних зв'язків між елементами системи [1].

Л. С. Виготський, який працював над проблемою формування понять, відзначав: «Питання про розвиток наукових понять є перш за все практичне питання, навіть першочергової важливості з точки зору завдань, які стоять перед школою в зв'язку з навчанням дитини системі наукових знань. Навчання тільки тоді стає позитивним, коли воно є творцем розвитку. Воно надихає і викликає до життя цілий ряд функцій, які знаходяться в стадії дозрілу і знаходяться в зоні найближчого розвитку» [2, 231].

Поняття виступають для учнів елементами соціального досвіду, в яких зафіксовані досягнення попередніх поколінь. Учні повинні зробити цей соціальний досвід своїм індивідуальним досвідом, елементами власного розумового розвитку.

Результати пізнавальної діяльності фіксуються в знаннях. Ці знання виражаються в поняттях, судженнях, висновках, концепціях, теоріях. Весь процес навчання підростаючої генерації ґрунтується на формуванні розуміння про різні (загальні й одиничні) економічні види понять. Форми розуміння також можуть бути різними — від класифікації предметів до з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і формування системи понять.

На нашу думку, парадигма особистісно-орієнтованого навчання найбільшою мірою спрямована на процес пізнання, що створює найбільш сприятливі психологічні і педагогічні умови під час формування наукових понять з економіки. Активна робота мислення, напруження пам'яті, актуалізація опорних знань виступають активною формою і засобом у формуванні наукових понять.

Розкриваючи шляхи формування понять за допомогою активного творчого мислення, виділяють такі творчі завдання:

- завдання, які розвивають допитливість і допомагають визначити невідповідність, суперечність, сформулювати проблемне запитання;
- завдання на розвиток аналітичних здібностей, вміння оригінально, нестандартно мислити, обґрунтовувати власні думки;
- завдання, які сприяють формуванню незалежних власних суджень та критичного мислення;
- завдання, які сприяють розвитку фантазії учнів.

Н. А. Усова встановила, що формування поняття є етапом, що завершується утворенням поняття. Цей етап починається з первісного сприйняття предмета, поняття про яке формується, і завершується утворенням абстрактного поняття. Момент утворення поняття характеризується виявленням основних істотних ознак поняття, що становлять його ядро. Надалі відбувається

розвиток поняття, що включає виявлення нових властивостей, ознак, зв'язків і відносин даного поняття з іншими, включення поняття в теоретичну систему понять [9].

Працюючи над відповідною проблемою, Е. Г. Байкова, А. С. Барков, В. В. Бойков, А. Д. Виноградова, М. Б. Волович, Д. П. Горський, М. М. Шардаков, зробили висновки, що при формуванні понять мають місце:

- елементи організації спостережень;
- виділення суттєвих ознак та їх уточнення;
- закріплення та визначення поняття;
- поглиблення знань;
- встановлення міжпредметних зв'язків;
- оперування знаннями на практиці.

М. М. Шардаков констатує: «Засвоєння понять тієї чи іншої науки відбувається у відповідній системі через розкриття тих відношень, в яких вони знаходяться одне відносно іншого» [10].

Ю. А. Самарін відзначає залежність розумової діяльності від різноманітності, багатогранності систем зв'язків, які встановлюються у процесі формування понять. На підставі своїх досліджень він зробив висновок про види асоціацій, які виникають у процесі навчання (локальні, обмежені, внутрішньосистемні та міжсистемні).

Здійснення процесу систематизації знань повинно включати такі етапи:

- розуміння наукового знання як системи;
- визначення логічної структури знання та його підсистем;
- виявлення провідних елементів системи знань, їх властивостей і функцій;
- встановлення зв'язків і співвідношень певної системи знань з іншими, розгляд її як елементу систем вищих порядків;

– утворення різних систем знань залежно від обраного принципу систематизації. Логічний зміст понять та їх властивостей, відповідних фактичних відомостей сприяє формуванню системи знань. Процес приведення знань в систему підпорядковується законам діалектичної логіки; чітке формування системи знань здійснюється у формах переходу від абстрактного до конкретного в мисленні.

Окремі поняття в процесі їх розвитку вступають у взаємозв'язки та відношення з іншими поняттями, утворюючи при цьому систему економічних понять. Важливо, щоб учні не тільки засвоювали поняття, а й усвідомлювали, яким є характер взаємодій між окремими ознаками понять, фактами та явищами.

Процес формування системи знань забезпечує такі логічні операції як узагальнення, класифікація, взаємозв'язок роду і виду, абстрагування, порівняння, аналогія тощо. Адже прийоми розумової діяльності є такими ж необхідними компонентами мислення, як і знання. Для формування системних знань найчастіше використовуються узагальнення і класифікація.

В основних методичних роботах В. Ф. Ефіменко і В. К. Батуріна [3] запропонована методика формування наукових понять. В основі цього процесу лежить взаємодія простих сприймань, уявлень і понять з науковими.

Згідно з цією методикою, процес формування понять складається з декілька складових:

- виявлення буденних (простих) уявлень;
- перехід від них до наукових понять;
- органічне введення поняття, яке вивчається, в системі наукових понять певного курсу, розділу;
- закріплення наукового поняття;
- практичне застосування вивченого поняття.

На основі досліджень українських психологів і педагогів можна виділити такі основні етапи формування системи економічних понять у процесі навчання:

- спочатку уявлення і поняття учнів мають дифузний характер: учень не усвідомлює ознак;
- далі учень виділяє і усвідомлює деякі ознаки, зокрема ті, що найчастіше зустрічаються, серед цих ознак він не розрізняє істотних і неістотних;
- виділяються і усвідомлюються істотні ознаки;

• поняття пов'язуються з усе більшою кількістю різноманітних об'єктів, знання узагальнюються і поглиблюються.

Змістове забезпечення процесу формування системи економічних понять у старшокласників вимагає модифікації структури економічного змісту з метою забезпечення аналітико-оцінювального підходу до вивчення фактів і явищ економічної діяльності. Для цього необхідно здійснити всебічний аналіз і опрацювання економічного матеріалу, який вивчається у процесі технологічної підготовки, з метою відбору основних і найважливіших з огляду інформаційно-формувального значення елементів, логічного їх упорядкування та визначення наявності зв'язків між ними. Структура змісту повинна представляти системну єдність основних загальних понять, суджень, законів; визначальних взаємозв'язків між ними; логічних розумових і практичних прийомів і дій, які застосовуються при засвоєнні основних елементів навчального матеріалу.

Отже, на цих основних положеннях і повинні ґрунтуватися вимоги до системи економічних понять, які формуються в процесі економічної підготовки, а їх детальне дослідження має стати метою подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. — М.: Политиздат, 1981. — 432 с.
2. Виготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти томах. — М.: Педагогика, 1982. — 487 с.
3. Ефименко В. Ф., Батурич В. К. Методологические вопросы соотношения научного и обыденного в процессе формирования понятий // Советская педагогика. — 1977. — № 12.
4. Загрекова Л. В. Формирование естественнонаучных понятий политехнического содержания и трудовой подготовке сельских школьников с помощью межпредметных связей: Учеб. пособие к спецкурсу. — Л.: ЛГПИ, 1985. — 97 с.
5. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. — К.: Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
6. Самарин Ю. А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. — 504 с.
7. Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук, праць. В 3-х т. — Київ-Луцьк: Вежа, 2000.
8. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. — 2-е вид. — К.: Головна редакція УРЕ, 1987.
9. Усова А. В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения. — М.: Педагогика, 1986. — 176 с.
10. Шардаков М. М. Мышление школьника. — М.: Учпедгиз, 1963. — 255 с.
11. Шпак О. Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів у системі безперервної освіти. — К.: Четверта хвиля, 2000. — 352 с.